

Konverents “Balkani ja Balti riigid ühinenud Euroopas: ajalugu, religioon ja kultuurid II” Sofias

1.–3. oktoobrini 2014 toimus Bulgaarias Sofias konverents “Balkan and Baltic States in United Europe: History, Religion, Cultures II”. Konverentsi korraldas Bulgaaria Teaduste Akadeemia Etnoloogia ja Folklooriuuringute Instituut koostöös Etnograafia Muuseumiga (Institute of Ethnology and Folklore Studies with Ethnographic Museum, IEFSEM) ja see oli jätkuks 2008. aastal Folklooriuuringute Instituudi eestvõttel Sofias toimunud samanimelisele konverentsile ja sellel algatatud aruteludele. Ühtlasi oli see erinevate teaduste akadeemiate vaheliste koostööprojektide lõpptulemuste esitamise foorum.

Interdistsiplinaarne konverents koondas erineva akadeemilise taustaga uurijaid, sõna said nt ajaloolased, politoloogid, sotsioloogid, etnoloogid, folkloristid, lingvistid. Eestit esindasid konverentsil folkloristid Eesti Kirjandusmuuseumist (Teaduste Akadeemia finantseeritava Bulgaaria-Eesti koostööprojekti eestvedaja) Mare Kõiva, Reet Hiimäe, Andres Kuperjanov, Liisi Laineste ja Piret Voolaid) ning Tallinna Ülikoolist Marju Kõivupuu. Ettekannete temaatika oli äärmiselt mitmekesine: ajalugu ja selle tõlgendused; religioon ja religioossete kogukondade paljus; kultuuri erinevad aspektid: traditsiooniline ja tänapäeva kultuur, kultuuripärand, subkultuurid jne; migratsiooni ajaloolised ja nüüdisaegsed dimensioonid; identiteedid ja nende teisenemine. Konverentsi kavaga on võimalik tutvuda internetis <http://www.balkanethnology.org/files/PROGRAMME.pdf>.

Konverentsi esimene sessioon “Ajalugu ja selle tõlgendused” keskendus ajalookäsitluse muutumisele avalikus diskursuses (poliitikas, rahvuslikus genealoogias, ajalooõpikutes ja mujal) ning algas Ilze Boldāne (Läti Ülikool) ettekandega “The Interpretation of Latvian History in the School Textbooks and Interviews”, milles ta andis ülevaate läti ajalooõpikutest alates 20. sajandi esimesest poolest kuni tänapäevani ning võrdles seda eri põlvkondade nägemusega läti ajaloost ja koolikogemusest üldisemalt. Järgnesid kolm Bulgaaria IEFSEMi uurija ettekannet. Evgenia Troeva rääkis ajaloo taasloomisest kui rahvusliku genealoogia avaldusest (keskendudes eri pidustustele 20. sajandi Bulgaarias), mis toob kaasa žanrite segunemise ning kinnitab rahvuse järjepidevust ja identiteeti. Ivaylo Markov selgitas Makedoonia Vabariigis elava albaanlaste kogukonna näitel, kuidas Balkani regiooni etnilise identiteedi otsingud tõukuvad muuhulgas väga erinevatest ajaloonägemustest, mis omakorda põhinevad fragmentaarsetel ja vastuolulistel andmetel ajaloo ja kultuuripärandi kohta. Dimitar Atanassov kirjeldas ajaloo taasloomist institutsionaalsetes raamides – Kosovo muuseumis Pristinas –, kus esitatav visuaalne narratiiv on koondatud ümber minevikusümbolite ning tähtsal kohal figureerib USA kui lunastaja/päästja.

Istung “Postmodernsed identiteedid” tõi lavale neli täiesti erinevat, aga huvitavat sissevaadet etnilise identiteedi problemaatikasse. Olga Brusylovska (Odessa Riiklik Ülikool) ettekande keskmes olid postkommunistlikud identiteedid ja nende transformatsioonid Balti (Poola) ja Balkani (Rumeenia) näitel. Ettekande raami moodustasid Hans Kohli ja Ernest Gellneri kontseptsioonid natsionalismist. Esineja kõneles kaht

tüüpi natsionalismist: lääne (Poola demokraatliku natsionalismi näide) ja ida (Rumeenia vähem demokraatlik näide) natsionalismist. Ettekandest ilmnes, et demokraatia ei elimineeri natsionalismi, vaid lubab selle asemel kõikvõimalike tunnete vaba väljendamist.

Veneta Jankova (Šumeni ülikool) keskendus tatari vähemuskogukonna identiteedile Leedus ja aetas esiplaanile natsionalismi defineerimise võimalused keele ja religiooni kaudu. Arutelu toimus näiteks selle ümber, kas keele kadumine võiks anda põhjust identiteedi kadumisele või kas religioon on kõige tugevam identiteediside vähemusrühmale.

Edin Smailović Montenegrost andis siseringis olija ülevaate moslemite väljarändest Bijelo Poljest, Montenegrost Türki 20. sajandi jooksul ja näitas, kuidas see on kajastunud ka kogukonna enesemääratlustes. Mila Maeva (IEFSEM) esitas põneva statistikaga ettekanne töörandest Suurbritanniasse. Teine sama asutuse töötaja, Maria Galanova lähenes identiteedile Bulgaaria meedias kajastatud avaliku arvamuse kaudu ning võttis aluseks ühe väljaande lugejate kirjad, milles ilmnevad väga selged ja äärmuslikud stereotüübid Bulgaaria etniliste vähemuste (nt mustlaste, türklaste) kohta. Ühtlasi on võimalik kirjade abil kaardistada ka vähemuste etniliste esindajate stereotüüpset sotsiaalset staatust.

Paneel “Kultuur – traditsioonid ja innovatsioonid” hõlmas äärmiselt eriilmeliste kultuurinähtuste arenguid, fookusega tänapäevale. Leedu teadlane Rasa Račiūnaitė-Paužulienė vaatles põhjalikele välitöödele tuginedes muutusi suhtumises abielusse ja perekonda 21. sajandil Bulgaarias ja Leedus. Irma Šidiškienė (Leedu Ajaloo Instituut) jälgis elukutsetega seotud tähtpäevade pidamist Leedus. Kultuuriliste paralleelide poolest pakkusid muuhulgas huvi usunditeemalised ettekanded. Reet Hiiemäe rääkis tänapäevastest toiduga seotud uskumustest ja vaatles nende sarnasusi arhailisemale usundile omase maagilise mõtlemisega. Bulgaaria uurijad tõid omalt poolt mitmeid paralleele kohaliku toitumisteemalise usundiga. Evgenia Ivanova rääkis bulgaarlaste ja mustlaste maagiatraditsioonist ja ka siin tõusid esile mitmed sarnasused Baltimaade pärimusega (näiteks kaitsemaagias, armumaagias). Svetoslava Toncheva vaatles Bulgaaria ja Kreeka tulevikuga seotud ennustusi. Petya Bankova rõhutas lastefolkloori kogumise ja uurimise vajadust. Läti teadlase Anete Karlsonē ettekanne traditsioonilisest käsitööst käivitas huvitava arutelu loovuse, innovatsiooni ja traditsioonilisuse vahelkordadest pärimuslike käsitööviiside puhul. Valeria Kolosova (Peterburi Lingvistiliste Uuringute Instituudist) kõneles bulgaaria etnobotaanilise ainese põhjal “karu” nimetamisest taimenimedes (esineb umbkaudu 300 taimenimes).

Rasa Paukštytė-Šaknienė (Leedu Ajaloo Instituut) analüüsis vaba aja veetmise kultuuri Leedu peredes aastail 2013–2014 Vilniuses korraldatud välitööde põhjal. Nõukogude ja praegusaja võrdluses esildus sooline aspekt (naiste ja meeste vaba aja veetmise erinevused).

Piret Voolaid ja Liisi Laineste (Eesti Kirjandusmuuseum) keskendusid interneti-uuringutele ja sotsiaalmeedia analüüsimisele. Voolaid vaatles 2011. aasta aprillis eesti meediaväljaannetes ja avalikkuses erakordset tähelepanu pälvinud dopinguskandaali järgset folkloori ja analüüsis olümpiavõitja kui müütilise kangelase representatsioone internetis. Laineste analüüsis huumori meemilist levikut internetis.

Teise päeva plenaarettekannete blokis astusid üles Moskva uurija Viktor Šnirelman (Mikluhho-Maklai nimeline Etnoloogia Instituut), uusreligioossete liikumiste tuntud käsitleja, kes tutvustas antikristuse ilmumisega seotud liikumisi, publikatsioone, neid

toetavaid usutegelasi ja poliitilisi jõudusid. Antikristuse ootusega on seotud väiksemad, ent agressiivsed rühmitused, kes lähtuvad konspiratsiooniteooriatest ja seostavad hukatuse motiive mh juutide ja teiste etniliste rühmadega. Esineja ettekannet ilmestasid kuulajate huvides tehtud ekskursid aja- ja kultuurilukku. Žilvytis Šaknys (Leedu Ajaloo Instituut) andis ülevaate Leedu kalendripühade sekulariseerumisest ja kujunemisest erinevate poliitiliste jõudude koosmõjus, uuema ainetiku puhul keskendus ettekandja linnakommetele, kuid kirikukalendri, riigipühade ja sekulaarsete pühade kolmikjaotus püsis. Vesselin Tepavitsarov (Sofia Kliment Ohridski Ülikool) iseloomustas Bulgaaria parteide vasak- ja parempoolseid vaateid.

Usundiga seotud paneelides astusid üles veel Richard Witt (Ateenast Kreekas), kes käsitles kristlusega lõimunud paganlike elemente Balti- ja Balkanimaades. Aušra Kairaitytė (Leedu Ajaloo Instituudist) tutvustas koduseid jumalaema ja pühakute ikoone, pilte ja kujusid. Jonas Mardosa (Leedu Pedagoogilisest Ülikoolist), tutvustas ikoonilise Ristimäe kujunemist ja sinna 21. sajandil toimuvaid palverännakuid. Mare Kõiva ja Andres Kuperjanov (Eesti Kirjandusmuuseumist) andsid ülevaate Eesti ja Bulgaaria palverännakute taastamisliikumisest ja Bulgaaria erinevat tüüpi pühapaikadest: õigeusu-, moslemi, juudi ja suuremate konfessioonide ühised pühapaigad, uusspirituaalsete liikumiste pühapaigad, megaliidid jt vanemad pühamud. Solveiga Krumina-Konkova (Läti Ülikoolist) tutvustas enesearenendamise veebikeskkondi, kui ühte religioossuse avaldust, Mario Marinov (Rila Neofüüdi nimelisest Edela-Bulgaaria Ülikoolist) arutles uute religioossete liikumiste ja ühiskonna sotsiaalse arengu seoste üle ehk Bulgaaria uusreligioossete liikumiste seisundi üle perioodil 1998–2008. Just viimast aastat seostas ta maailmale jaatavalt vaatavate liikumistega.

Oli ka mitmeid vägagi uudsete lähenemistega, intrigeerivaid ja vaieldavaid seisukohti, edasist arutlust vajavate teemade hulka kuulub nt Aleksandr Šapošnikovi (V. Vinogradovi nim Moskva Vene Keele Instituudist), kes vaatles geneetika, lingvistika, arheoloogia andmetel Balti ja Bulgaaria rahvaste glotto- ja etnogeneesi, rõõmustades nt eestlasi tõdemusega, et traaklastega on meil lätlastest ja leedulastest enam ühisjooni.

Kahjuks pole nii ulatusliku konverentsi kõiki ettekandeid võimalik valgustada, isegi nimetada saime vaid osa teemadest. Õhtuses programmis demonstreeriti dokumentaalfilmides traditsioonilise kultuuri unikaalseid külgi (sütelkõndijad; islami vanade pulmakommete taastamine jm).

Konverentsi üks olulisemaid tulemusi on kindlasti see, et korraldaja-institutsioon Bulgaaria Teaduste Akadeemia Etnoloogia ja Folklooriuuringute Instituut (IEFSEM) tegi konverentsi lõpetuseks Balti ja Balkani teadlastele ettepaneku asutada selts, mille liikmeskond tegeleks interdistsiplinaarse uurimistööga, annaks välja temaatilisi artiklikogumikke ning korraldaks regulaarseid konverentse.

Reet Hiiemäe, Mare Kõiva, Liisi Laineste, Piret Voolaid